

Niko Kuret

Prezrti spisi o Slovencih

Vilko Novak je pred nekaj leti otel pozabljenju spis, ki ga je o »etnografiji Slovencev« prispeval Vinko Ferreri Klun v moskovskem časopisu *Russkaja beseda* 1857. »Prezrtih« spisov o Slovencih je precej, med njimi so zlasti taki, ki govorijo o slovenski ljudski omiki. Mnogi med njimi so vredni naše pozornosti, bodisi kot zgodovinski dokument, bodisi zavoljo svoje vsebine. Nekaj sem jih odkril v zadnjem času in zdi se mi prav, da o njih poročam.

D(avorin) T(erstenjak): Das geistige und poetische Leben der Slaven in Steiermark. Ethnographische Skizze. V: Steiermärkische Zeitschrift, Neue Folge 8. Jahrgang, 1. Heft. Grätz 1845, 95-113.

Davorin Trstenjak je napisal svoj prispevek neposredno po svoji ordinaciji (1844), če ne že prej. Do 1846 je bil kaplan v Slivnici pri Mariboru. Anton Slodnjak spisa v svojem članku v SBL IV¹ ne omenja, pač pa je opozoril nanj Josip Pajek v svojih *Črticah*.² Pod črto ga je navedel Karel Štrekelj v SNP III.³ Sicer pa je ostal spis po svoji vsebini neznan.

D.T. izhaja iz Goethejeve misli, da ima vsak narod svoje posebnosti, po katerih se razlikuje od drugih. Zavoljo njih se narodi privlačijo in odbijajo. Te posebnosti, nadaljuje D.T., pa kažejo dve plasti naroda: njegovo *duševno* in njegovo poetično življenje. Ti dve plati v življenju štajerskih Slovencev (D.T. piše *Wenden*, medtem ko si je za naslov izbral *Slaven* - ne pa še *Slovenen* - in pod črto na str. 100 pojasnjuje: izrazi *Slovene*, *Wende*, *Winde* pomenijo zmeraj le štajerskega Slovana!) bo pokazal iz najzanesljivejših virov: iz *ljudske pesmi*, *ljudske pripovedi*, *ljudskega verovanja*, *ljudskih šeg*, *plesa iz glasbe*. Ni mu, žal, uspelo, da bi izvedel ta lepo zastavljeni načrt.

Za začetek podaja D.T. strnjen oris slovanske kulturne zgodovine in se spušča do trditve, da so Slovani dosegli marsikateri vrh kulture in civilizacije pred Nemci. Zdelo se mu je umestno, da svojim nemškim bralcem predochi etnično razdelitev Evrope,

1 SBL IV, 196-198 (A. Slodnjak).

2 Josip Pajek, *Črtice iz duš. žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana 1884, 63.

3 Štrekelj, SNP III, 141 (k št. 5000).

predstavi slovanske narode in njihov visoki kulturni razvoj. Navedbe opira na literaturo svojega časa. Večina del, ki jih navaja pod črto in so mu bila očitno dostopna, je danes neznana in pozabljena.

Prva in najiminenitnejša značilnost v *slovenskosti* (die Slovenität) slovenskega (spet: *windisch!*) naroda je njegovo veliko *veselje do petja* in dokajšnje *število pesmi*. Navaja (prleški?) pregovor: »Gde je Slovenka, tam je pesen« in poudarja pristnost ljudske pesmi, ki ostaja anonimna. Temeljni obliki slovenske (sic!) ljudske poezije sta zelo preprosti: *pesem* in *romanca*. Le-ta je preprosta pripoved o kakem *junaku*, pesem pa izraža najnežnejša *čustva*. Notranje doživljanje Slovenca je zelo živahno, pesem nastaja iz *nabožnega občutja*, iz *vrlega junaštva*, iz *občutka časti* in iz *ljubezni*. V (svojem?) nemškem prevodu objavlja pesmi iz, kakor pove opomba, zbirke slovenskih ljudskih pesmi »cenjenega« (geschätzt) pesnika Stanka **Vraza** *Glasi iz dubrave žerovinske* (Zagreb 1839). D.T. daje Vrazu visoko priznanje. Pri vsebinski interpretaciji Vrazovih pesmi vidi značilnost v tem, da skušajo najprej urediti človekovo razmerje do božjega, nato pa spoznanje človeškega. Ti dve razmerji kažeta značaj kakega naroda in določata njegovo zgodovino. Odsevata pa tudi iz njegovih nabožnih in bajeslovnih praznikov. Večina je vezana na tri velike praznike krščanske Cerkve: na praznik Vesne (vstajenje, pomlad), združene s krščansko veliko nočjo, rusalske praznike s krščanskimi binkošti in praznik Kolede s krščanskimi božičnimi in novoletnimi prazniki. Pri vseh Slovanih, méni D.T., so se ohranili spevi, ki so jih peli ob teh praznikih, samo Slovenci jih nimajo več. Obdržali so samo šege.

Najvažnejši spomin na pogansko dobo je Koleda, Kolednica, v času od 24. decembra do 2. februarja. Fantje se zbero v neparnem (!) številu in hodijo od hiše do hiše, pojo in sprejemajo darove. Danes opevajo njihove pesmi Kristusovo rojstvo, mučeništvo sv. Štefana in Marijino devištvo. (D.T. je spregledal Tri kralje!)

Drug spomin iz starih časov se je ohranil o veliki noči in o Jurjevem. Na velikonočni ponedeljek so obdarovali še v prejšnjem (t.j. 18.) stoletju sosedje drug drugega s petelinom (!). Ohranil se je stari slovanski naziv za veliko noč - vuzem, letnice (oživljanje narave, vse gre iz zemlje, bliža se poletje, leto). Jurjevo je pri vseh Slovanih dan veselja, poosebljali so pomlad. Tako je ostala pri Slovencih šega, da kakega fanta vsega prekrijejo s šopki, venci in vejami in ga nato štirje drugi fantje vodijo po vaseh, pojoč:

*Zelenega Jurja vodimo,
jajca no masla prosimo etc.*

(Oba verza navaja D.T. v slovenščini. Če izvzamemo **Kapellejev** opis črnomaljskega jurjevanja iz l. 1839, ki je morfološko nekaj posebnega,⁴ je D.T. s tem prvič v tisku omenil Zelenega Jurija. Isto poročilo je ponovil obširneje v Novicah 1857.⁵ Nato nadaljuje: »Ta dan Slovenec najrajši žene živino na pašo, pastirji in pastirice okrasijo sebe in živino z zelenjem in tekmujejo v petju.«

Večer pred praznikom sv. Janeza Krstnika (23. junij) je poleg svetega večera za Slovence najbolj skrivnosten. Na Kranjskem so v Valvasorjevih časih dekleta vedeževala, da bi videla svojega bodočega dragega v studencu, potoku in reki. Štajerska dekleta še danes nagajajo družici, če ji je ljubezen spodletela: »Saj si ga hodla že v studence gledat, pa si ga deno ne zagledala.« Ostal je plapolajoči kres (po D.T. iz kresiti

4 Joh. Kapelle, *Das Frühlingsfest in Tschernembl. Carniola. Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und geselliges Leben*, 2, Laibach (3.5.1839), 1-2.

5 Vicko Dragan (= Davorin Trstenjak), *Narodni običaji. Mladoletne igre Slovencev kraj Mure. Novice* (21.3.1857), 90.

= svetiti). Ostanek nerazumljive kresne pesmi »z domačega Pohorja« si je zapomnil in jo objavlja.⁶

*Kaj raste brez korenja?
Kamen raste brez korenja.
Kaj cvete brez cveta?
Praprot cvete brez cveta.
Letni sneg, zimski cvet.*

Iz slovenskega mita je ohranil Slovenec želje po premožnosti in sreči. Ta lastnost je v Slovencevem značaju močnejša kakor pri kateremkoli evropskem narodu. Domače šege so ohranile še mnogo starinskega; prijaznost in dobra volja, zlasti pa slovanska gostoljubnost vladajo povsod. Glavna zabava pri shodih sta ples in pijača.

Posebne pozornosti so vredne ženitovanjske šege. Omenja pa samo, kar je najimennitnejšega in svojevrstnega. D.T. navaja najprej imena - ženin je *ženih*, nevesta pa *sneha*. Če je sin goden za ženitev, najamejo starši najuglednejšega in najbolj zgovornega moža v vasi ali v sorodstvu, da bodočo nevesto zasnuje (*snobi*). Če dobro opravi, gresta materi druga k drugi *k ogledi*, da poizvesta, kakšno je premoženjsko stanje. Nekaj dni pred poroko gredo vabovci (*zovčini*, *družbanji*, tudi *družba*) od hiše do hiše vabit. Za to izbere šaljivce, ki znajo povedati, kakšne dobrote čakajo svate. Pod črto objavlja D.T. drobec take zovčinske pesmi in pristavlja, da jih je že mnogo zbral. Objavljeni drobec se glasi:

*Mo meli gostovanje
V hiži na polici,
Noter v herganjici
Smo bujli enega vola
Hak naj vekšiga mola.*

Če je nevesta revna, gre s spremljevalko (navadno s sorodnico in bodočo svatovco) s košaro od hiše do hiše, kjer sprejema voščila in darove (klobase, moko, jajca, meso, prejo, v prejšnjih časih celo platno in usnje). Ko je poroka javljena v župnišču, pripravijo zaročke. Tu sporoči starešina nevesti ženinov pozdrav (?).

Na poročni dan se zberó svatje v nevestini hiši. Nevesta si je bila izbrala dve svatovci, ki jo zdaj oblečeta. Sledi blagoslov staršev, nakar krene spreved v cerkev. Pred njim pleše banderaš, ovit z rutami in okrašen s cvetjem. Godba, vriskanje in strelji iz pištol spremljajo svate. Ponekod zovčini jahajo. Po cerkvenem obredu se umakne nevesta za oltar, oba druga morata ponjo. Na poti domov se ustavijo v gostilni, kjer je pripravljen prigrizek (*mal*). Ob vsej poti visijo košare, vanje mečejo hlebčke, sadje idr. (»sneha pogače tala«, pravi D.T.) za vaško otročad. Gostija je na nevestinem domu in traja dostikrat več dni. v nekaterih krajih na Slovenskem (Slovenenland) pred prihodom svatovskega spreveda na ženinovem domu zapro vsa vrata in okna. Ko pridejo svatje pred hišo, vpraša od znotraj zamolkel glas: »Kdo hoče v hišo?« Starešina odgovori: »Nevesta s svati, ki je danes pred božjim oltarjem dobila dovoljenje, želi vstopiti v to hišo.« Glas v hiši vprašuje naprej: »Ali bo zvesta, pridna in gospodinjska?« Vsi svatje v en glas: »Tako ji Bog pomagaj!« Vrata se odpro in svatje vstopijo. Gostija poteka v veselju, dekleta pojo nevesti v čast, družbanji in godec z basom zabavajo goste. D.T. omenja šego »bega z gibanico«, ki je pa ne pozna.

Druga domača praznika sta krst (*kerstitki*, pl.) in sedmina (*sedmine*, tudi pl.). Če kdo v vasi umre, sosedje pri njem ponoči čujejo. Tretji dan postavijo krsto pred hišna vrata,

6 Pod črto méni, da bi učitelji in duhovniki lahko zapisali dokaj ljudskega blaga.

eden izmed znancev pa od rajnega *slovo jemle* (D.T. pod črto dodaja, da je slišal takšno ganljivo *slovo* l. 1828 v Cogetincih v župniji Sv. Antona v Slov. goricah; kaže pa, pravi, da se ta lepa šega zmeraj bolj opušča). Po vrnitvi s pokopališča v hiši molijo, nato pa obilno jedo in pijo. Izraz *sedmina* sega v poganske čase, ko so se sorodniki in znanci zbrali v hiši rajnika šele sedmi dan.

Slovenec visoko ceni sveti večer, dan vernih duš, praznik sv. Roka, veliki šmaren in druge cerkvene praznike. Rad hodi na božja pota, obiskuje Marijino Celje (Maria Zell), Višarje itd., od domačih božjih poti pa Sv. Trojico v Slov. goricah, Šmarje, Sv. Ksaverja (=Radmirje), Ruše, Uršljo goro, Novo Štífto, Gornji grad idr.

O nežnem občutju Slovenca pričajo pomanjševalnice krstnih imen kakor *Minka*, *Micika*. Med rekami je Slovenec posebno pri srcu Donava (*Dunaj*). V pesmih se spominjajo zlasti Gradca, ki jim je ideal mesta in zgodovinski spomin.

Zgovorno in z romantičnim nadihom govori D.T. o razmerju človeka do narave. V slovenski ljudski poeziji se omenjajo iz rastlinskega sveta lipa («Slovanom sveto drevo»), hrast, češnja, vrtnica, detelja, bosiljek, rožmarin, iz ptičjega sveta sokol (*sokon*, sokol), kukavica, kavka, vrana, škrjanček, jerebica, labod, slavec in lastovka, iz živalskega sveta konj, jelen, srna itd.

Filozofijo slovenskega ljudstva vsebujejo njegovi pregovori, bistrost njegovega duha razodevajo uganke.

Ko D.T. razpravlja o ljudskem pripovedništvu, ne loči bajke od pripovedke in pravljice. V glavnih potezah navaja vsebino »pravljic« in kot zanimivost navaja (v slovenščini) običajni konec: »Jaz sem tudi tam bio, jeo no pio, al po bradi mi je kapalo, no v guti nič ne ostalo.« V pravljicah (D.T. pravi »Sage«) nastopajo večidel grofje in principi, redkeje lovci in pastirji. D.T. posebej navaja faustovske snovi, in omenja, da sta Vraz in Korytko objavila pesem *Terdoglav*. V imenu Faust (= fest, trd, trden) vidi sorodnost s slovenskim *tvardi*, *tvèrdi*, *tèrdi* (Tvardowsky!).

Iz bajeslovnega sveta poroča o morskih deklicah (Vilah), dobrih poljskih in vodnih duhovih, ki so kmetu pomagale na polju in mu ga varovale. Če vprašaš Slovenca, kdaj so izginile, odgovori, da takrat, ko so izumili biče in začeli snope obešati na ostrvi (Stangen) in jih preštovati. Neki naš etnograf, pravi D.T., je bil mnenja, da se je to zgodilo v dobi, ko so Slovence podjarmili Franki in jim naložili svoje fevdalne postave.

Hudiča si Slovenec predstavlja črnega, še pogosteje pa zelenega (*zeleni zlodej*) z zelenim klobukom, zelenimi nogavicami in zeleno suknjo. Najti je še sledove vere v vampirje (*vukodlak*), na Kranjskem posebno med Čiči. Smrt je za Slovence bela, suha, neusmiljena žena (*bela žena nesmilena smert*), vsi drugi dobri duhovi so beli. Kugo si predstavljajo Slovenci kot progasto (*spreglasto*) kravo. Splošno še verujejo v pesjane (pol človek pol pes), v divjega moža, povodnega moža, v Preglavico, ki človeku sedem let prej napove smrt. Sove, čuka in mačke Slovenec ne mara preveč, češ da so v zvezi z duhovi.

Ponedeljek je bolj nesrečen kakor srečen dan. Na večer vernih duš v mnogih hišah še zamesijo kvašeno testo, da se vračajoče duše pokrepčajo. Mlade ljudi pogosto tlači mora. Slovenec veruje tudi v italijanski *mal occhio*, ki se mu pravi *uroki*, *vuroki* (*koga zvrčiti*). Če ga od njih glava boli, se zdravi z mrzlo vodo, v kateri je pogasil žareče oglje.

Na koncu D.T. predstavi še ples in godbo. Lastnih plesov, pravi, Slovenec nima več, marveč pleše najnovejši valček in štajriš. O glasbi sicer ne more govoriti, méni pa, da bi bilo vsakemu skladatelju v korist, če bi se poglobil v slovenske napeve. Saj niso samo žalostni, ampak tudi vedri in hudomušni. Še nedavno tega je imela vsaka vas svoje gosli (*gosle*) in lastnega vaškega goslača, ki je godel ob nedeljah, pri ženitovanjih, domlatkih in martinovanjih. Gosli, bas in trobente so sestavljali popoln vaški orkester.

Cimbale so že izginile, prav tako dude, mojstrsko pa še igrajo na citre, na žveglo, piščalko, na trstinke (*Panflöte*). Vsaka župnijska cerkev ima svojo korno glasbo(!).

To je vse, sklepa D.T., kar je mogoče povedati o duhovnem in poetičnem življenju Slovencev. Vsak prijatelj ljudstva bo z veseljem potrdil, da glavne poteze slovanskega duha še niso povsem zabrisane. Temu dodaja D.T. pod črto, da se je »narodno življenje« v najčistejši obliki ohranilo v tistih slovenskih pokrajinah, kjer še vlada slovenska noša: pri *Savinčarjih* (sic!) in *Pesničanih*, v Halozah, na Murskem in Spodnjem Dravskem polju in pri hribovcih na Pohorju. Največ tujega je že med prebivalci Slovenskih goric. Čeprav niso povsem germanizirani (sic!), je pri njih vendar že dosti neslovenskega v jeziku, šegah in navadah, pa tudi v noši.

Spis razodeva razgledanost,⁷ mišljenje in duševni svet 28-letnega štajerskega izobraženca, duhovnika, in prvi polovici 19. st., prevzetega od romantičnega slovanskega navdušenja. Prav zato, ker se mu je snov, ki jo je hotel prikazati, sproti izmikala in je tonila v njegovih romantičnih diskurzih, je v spisu veliko nedorečenega. To je sam čutil, zato je spis podnaslovil kot *črtico* (Skizze). Danes smo mu hvaležni za marsikateri podatek. Sicer pa je spis, če ga presojamo s stališča dobe in razgledanosti (nemških, a tudi slovenskih) bralcev, verjetno dosegel svoj namen. Še nekaj: D.T. je že l. 1845 uporabil izraz *etnografski!*

Karl Roman Rieck: Volksgebräuche der Slovenen in Steiermark.

V: Carinthia I. Klagenfurt 1863, 116-117, 236-237.

Uvod v R.-ov spis nas preseneča. Govori namreč (leta 1863) o prodiranju civilizacije in propadanju ljudskih šeg! Torej »propada« ljudska omika že skoraj poldrugo stoletje in naše govorjenje in pisanje o tem nista nič novega ...

Propadanja slovenskih šeg na Štajerskem je po R.-ovem mnenju kriva nemška soseščina. Krivi da so »nemški jezikovni otoki« med Slovenci: Maribor, Ptuj, Celje idr. Pristno ljudsko življenje da je treba iskati v odročnih dolinah Slovenskih goric, v malo obiskanih grapah Pohorja in v krajih na jugovzhodu Štajerskega.

R.-ov spis obsega (samo) dva dela, v prvem opisuje *ženitovanjske*, v drugem *pustne šege*. Svojega opisa ni nadaljeval. Štajerske pokrajine so različne, različna je v njih tudi ljudska omika. Denimo, da jih je R. poznal, ni pa pomislil, da je iz posameznih delčkov nemogoče sestaviti podobo »štajerskih« šeg.

Tako tudi pri ženitovanjskih šegah samo ugibamo, kam sodijo. V posameznostih so sicer splošno znane, radi bi pa vedeli, kje jih je spoznal in zapisal. Navajam samo primer *lažne neveste*, ki je R. pod tem imenom sicer ne pozna. Po R.-ovem spustijo nevestini domači, po dvogovoru obeh starešin, svatovsko družbo v hišo. Tu pa nevestini domači zahtevajo izkazilo (eine Schrift), pismo s petimi pečati - to je roka in pet prstov na njej. (Domislica je znana tudi v Zilji!) Ko nazadnje pripeljejo v hišo »nevesto«, staro žensko z otrokom v naročju, ki da je ženinov, sledi šaljiv prepir. Ženin »lažno nevesto« nazadnje »izplača«. Šele nato pride v hišo prava nevesta.

Ali: Svatje pijejo v cerkvi blagoslovljeno vino, pred cerkvijo pa delijo kruh. In še: Ženin mora imeti sukno na sebi, čeprav je poletje.

7 Številne opombe pod črto v uvodnem delu spisa pričajo o T.-ovem bogatem poznavanju tedanje literature. Poleg še danes upoštevanih standardnih del (tudi starejšega datuma): Herder, Ideen; Kopitar, Glagolita; Schloezer; Šafaryk; Saxo Grammaticus; Ditmar Chronicon; Vita S. Ottonis idr. navaja zgodovinska dela poljskih (Lelewelovo o poljski heraldiki, Handkiewo Zgodovino Poljske, Maciejowskega Zgodovino slovanske zakonodaje) in čeških avtorjev (Jungmanovo o češki literaturi). Med njimi pa so danes tudi komaj znana imena (Hartknoch, Droger idr.), kot curiosum še Buxdorf: Dictionarium Chaldaico-Rabbinico-Talmudicum. Basileae 1640 (!). Po tedanji navadi uporablja D.T. kratico, tako da je marsikatero delo težko identificirati. Kako je do teh del prišel, je vprašanje zase (šentpavelska knjižnica?).

V »štajerskih« pustnih šegah vidi R. staro slovansko in rimsko dediščino, a o njej ne razpravlja. Ko pa govori o posameznostih, nas spet spravlja v zadrego. Marsikaj se z danes znanim ne ujema več - ali gre za avtorjevo domišljijo ali za stvari, ki so opuščene in danes pozabljene? Tako poroča, da se 14 dni pred pustnim dnevom deset ali štirinajst fantov napravi v načičkano obleko, najrajši v jezdece - ulane, huzarje, kirasirje -, potem pa na preprosto izrezljanih konjih (!) skačejo od hiše do hiše. Marsikje drugod razširjeni tip *hobby horse* pri nas, kolikor vem, ni bil nikoli znan! Nekateri med njimi vlečejo kak največkrat polomljeni plug in orjejo sneg z njim, medtem pa smešno napravljeni »župan« (?) orače bije in zmerja pa tudi gledalcem ne prizanese. Orače poznamo še dandanes, pa ne v tej obliki.

Najiminitnejši lik v pustnih obhodih je, piše R., *Korent* (sic), ki nastopa ali kot pljučar ali pa hodi po hišah, kjer si dovoljuje tudi kosmate šale, sicer pa pobira darove (klobase, jajca idr.) za druge našemljence. Ta Korantova vloga je danes neznan. Fant, ki predstavlja »Korenta«, nosi narobe obrnjen kožuh in grdo naličje z dolgim rdečim jezikom in mogočnimi rogovi. Na naličju (?) je navadno pritrjena ježeva koža, prav tako na palici, ki jo Korent nosi v rokah.

Če ne upoštevamo *Trstenjakovega* pisanja o Korantu-Karantu,⁸ je bil R. pravzaprav prvi, ki je v literaturi omenil našega pustnega Koranta.⁹ Rekel bi, da ga je spoznal iz avtopsije, a da mu tudi *Trstenjakov* spis ni bil neznan. Saj omenja, da je Korent mitološka oseba starih Slovencev in da je dober, pa hkrati hudoben demon.

R.-u so bile znane tudi pripovedke o Korantu. Tudi te je najbrž sam slišal. Težko, da bi mu bile znane *Trdinove* (hrvaške) objave v reškem *Nevenu* 1858.¹⁰ R. jih na kratko nekaj navede. Korent je nekoč rogovilil po svetu. Tako je bogatinom kradel obleko in jo dajal revežem (!), zaljubljenec je motil v najslajših trenutkih, bolnike je zdravil na čudežen način. Dobra dela pa niso odtehtala njegovih nerodnosti, zato naj bi bil prišel hudič (sic) ponj. Tedaj pa je začel Korent tako presunljivo igrati na gosli, da je hudič moral zaplesati. Tako je plesal, da si je kremplje zbrusil do kosti, in je pobegnil. Korent pa je vendarle moral pred božji prestol. Toda na prestolu je opazil suktnjo, ki si jo je bil prislužil s svojim igranjem, a jo je pozneje podaril siromaku. Zato se ga je Bog usmilil in ga samo obsodil, da mora v pustnem času v kar se dá smešnih preoblekah hoditi med ljudmi. Če bi pa nekoč sodili, da je Korentovo početje neumnost, bo spet lahko v svoji pravi podobi bival med njimi. Na pustni torek je, pravi R., norčij čedalje več in po vseh hišah se je in pije, dostikrat tudi čez mero.

Posebno slabo se godi ta dan, nadaljuje R., dekletom, ki niso našle ženina ali pa so ga zavrnilo. Nekaj fantov se napravi v dekliško obleko pa vlačijo po vasi ploh ali svinjsko kopanje, ki se vanjo spravi v staro žensko napravljen fant. Pred hišo takega dekleta se ustavijo, uganjajo norčije in se posmehujejo.

Na pustni torek mora vsakdo plesati, da bo kaj pridelka pri repi in pri bučah.

V našem narodopisju je ostal R.-ov spis neznan. Po krivici. Že zavoljo »Korenta« bi ga morali upoštevati!

Die Slovenen. Von k.k. Ministerialrath a.D. Dr. Klun in Luzern.

V: Das Ausland, 4. Augsburg 1872, 257-260, 282-285, 332-334, 468-473, 542-546.

Vinko Ferreri Klun je svoj spis *Slovenci*¹¹ razširil in ga dokaj pozneje, 1872, v petih nadaljevanjih objavil v nemški reviji *Das Ausland*. Ljubljčan Klun, sprva slovenski

8 Davorin *Terstenjak*, Starozgodovinski pomenki. Novice (27.1.1855), 23-25 in (31.1.1855), 30.

9 Prvo doslej znano poročilo o Korantih je napisal neki J.St. v prispevku *Predpustni običaji v ptujski okolici*. V: *Popotnik* 8 (Celje 1887), 42-44.

10 Ivan *Trdina*, Poviesti o Kurentu. Neven 7 (Rijeka 1885) 75-76, 105-107, 153-156.

11 Glej Vilka *Novaka* Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovincih. V: *Traditiones* 10-12 (1984), 168-172.

ali vsaj »kranjski« politik in publicist,¹² je prav 1857 zajadral v nemške vode, se ločil 1867 od slovenskih poslancev in 1870 prestopil v nemško stranko. Tako razumemo neprikrito nemško-nacionalno tendenco, ki prehaja na koncu v očitno izdajstvo. Klun namreč v uvodu sarkastično priznava prodor Slovencev v parlamentarnem življenju Avstrije od 1865 dalje in meni, da jih je treba zdaj »prav resno jemati«. Nato pa brez sramu zagovarja nemški prodor na Jadran (»dann dringen deutscher Geist und deutsche Kraft an die Adria hinab, die naturnothwendig deutsch sein muss (!).«) Tu se je pa oglasil trezni Nемец v augsburškem uredništvu in dodal ironično opombo pod črto: »Wir hegen von den Deutschen in Oesterreich minder sanguinische Erwartungen. Anm.d.Red.« Kljub tem nesrečnim izpadom pa ostaja tudi nemški Klunov spis po vsebini stvaren. Ali je zanesljiv, je drugo vprašanje. Gre mu zasluga, da je 10 let pred Šumanom¹³ poskusil seznaniti nemško govoreči svet s Slovenci. Politične izjave bom zato prešel.¹⁴

V prvem nadaljevanju piše K. o slovenskih jezikovnih mejah in o številu Slovencev. Čudno je, da prišteva k slovenskemu ozemlju vso Istro, Krk, Cres in Lošinj. Vseh Slovencev našteje 1,356.000 duš. Kranjska mu je jedro slovenskega ozemlja, zato se v nadaljnjem opisu omejuje nanjo.

Statističnim podatkom sledi zemljepisna podoba kranjske dežele. Poudarja pravilno obliko imena *Triglav* (ne *Terglu* ali *Terglou*). Pri kraških jamah omenja človeško ribico. Gorenjsko z Blejskim in Bohinjskim jezerom se dostojno postavlja ob stran švicarskim pokrajinam. Prijetno nasprotje Gorenjskemu in Krasu je Dolenjsko z vinogradi in veselimi prebivalci.

Prvo nadaljevanje se v glavnem ujema s prvim poglavjem ruske objave iz 1857.

V drugem nadaljevanju (282-285) piše uvodoma, da je v Avstriji komaj kakšna dežela, ki bi imela tako bogate noše kakor Kranjska. Omenja Emila Korytka, ki mu gre zasluga za zbirko slovenskih ljudskih pesmi, pa tudi za zbirko 80 listov s podobami kranjskih noš. Vsaj ducat jih je med njimi, ki so nekaj posebnega.

Slovenec (= Kranjec) je navadno krepke postave in le redki so pravi širokolični slovanski obrazi.

Tudi v svoji nemški objavi piše K. obširno o kranjski noši. Moški nosi klobuk (*klobuk*) s širokimi krajevci. Kratki suknič (*kamžola, rokavač*) je iz modrega sukna, ima pokončen ovratnik in svetle kovinske gumbe. Bogati kmečki sinovi imajo na klobuku iz zlatih niti zvito vrstico, katere čopa padata na rame, pod klobukom pa nosijo pisano volneno čepico, katere konec sega do hrbta. Telovnik (*pruštof, laibič*) je s hrbtnim delom vred iz rdečega sukna, podložen z belim domačim platnom, in ima tako na gosto našite debele bele gumbe, da se skoraj eden drži drugega; pri bogatinih so gumbi srebrni. Hlače (*hlače*) so iz kozlovega ali pasjega usnja (*irhaste hlače*). Ob delavnikih oblečejo hlače iz črno barvanega grobega domačega platna, segajo pa zmeraj samo do podkolena. Okoli bokov nosijo moder bombažast predpasnik, ki si ga zvijejo okoli pasu, kadar ne delajo. Škornji (*skornje*) so iz kravjega ali telečjega usnja in so pod kolena večinoma zavihani (»in Kappen zusammengeschlagen«), da jih je mogoče potegniti čez koleno. Okoli vratu nosijo pisano bombažasto ali svileno ruto z velikimi rožami. Pipa je iz pušpanovega lesa, znotraj okovana z bakrom, ima visok stolpič iz žice in komaj dve coli dolgo cev, zato pravijo taki pipi posmehljivo »nosni grelec« (*Nasenwärmer*). Pozimi zakriva kožuh iz ovčjih kož (*kožuh*) ves život do gležnjev. Šivi na kožuhu so obšiti z belim kozjim usnjem in okrašeni z rdečo volno. Na hrbtu so pogosto

12 SBL I, 466-469 (Avgust Pirjevec).

13 Josef Šuman, Die Slovenen. Wien-Teschen 1881.

14 Ostro polemično so se mu oglasile Novice v članku Slovenci pred sodbo dr. Klunovo. Novice (15.5.1872), 156 in (21.5.1872), 166-167.

našiti cvetlični šopki, arabeske, ptice in podobno. Glavo pokriva majhna krznena čepica (*čepica, kappā*). Svoje dni zelo priljubljeno suktnjo iz svetlomodrega blaga je le še redko videti. Pred dežjem in snegom se zavaruje Kranjec z velikim dežnikom iz svetlorumenega lepljenega platna (*liman dežobran, marela*) z upogljivimi šprikljami iz trstike in močno leseno palico; takšen dežnik rabi praviloma enemu rodu. Ta tip noše ima mnogo različic. V Ljubljani in okolici dobiva klobuk obliko po novejši modi, škornji so fineje izdelani in v dežju je dokaj pogosto videti bolj navadne bombažaste dežnike. Tu kaže noša tolikšno mešanico narodnega in tujega, da se komaj ubraniš nasmehu.

Ženske veljajo na Kranjskem na splošno za čedne. Večinoma so visokorasle, vitke, zdravega, prijaznega obraza. Okoli glave si zavežejo veliko belo ruto iz finega perkala ali tenkega platna, ki je na vogalih bogato vezena (*peča*). To naglavno ruto, ki si z njo dado veliko opravka in je bleščeča bela pa čedno zlikana, si ovijejo tako, da jo najprej zložijo v trikotnik, katerega en vogal pade daleč čez rame, druga dva pa na temenu zavežejo v široko pentljo. Lase si spletajo v dve kiti (*kita*), vmes pa vpletejo pisane trakove, večinoma rdeče ali svetlomodre. Dekletom visita kiti navadno prosto čez hrbet. Žene si jih ovijejo pod pečo okoli temena in jih pritrdijo z roženim ali medeni-nastim glavnikom. Na Gorenjskem nosijo včasih namesto peče belo, glavi tesno prilagajočo se avbo (*zavijača*), medtem ko na Notranjskem žene podobno možem neredko nosijo krzneno čepico. Poleti zložijo rokave ženske srajce (*ošpetel*) v ozke gube in jih zlikajo. Prsi in tilnik zakriva pisana, z resami zarobljena svileni ruta (*ruta*), pri čemer vlada velika razsipnost. Dekleta dobe ruto navadno kot sejensko darilo od svojih častilcev, za kar se jim oddolžijo z belo, na vogalih z rdečo bombažasto nitjo vezeno žepno ruto. Do gležnjev segajoče, bogato nagubano žensko krilo (*suknia*) je bilo svojčas iz rjavega sukna in na spodnjem robu obrobljeno s svetlomodrimi in rdečimi svilenimi trakovi. To narodno oblačilo pa se v najnovejšem času umika dolgemu ženskemu krilu iz volnenga blaga ali tudi iz svile. Samo starejše ženske in prebivalci odročnejših dolin se še držijo stare šege. Ženska obutev so škornji, ki kakor pri moških segajo nad meča. Večinoma so iz belega ovčjega usnja in obšiti navadno z zelenimi, modrimi in rdečimi jermenčki, čeprav tudi tukaj počasi napreduje civilizacija »z damskimi štifletami«. Pozimi tudi ženske nosijo kožuhe in sicer črne, ki segajo do bokov, ali bele, ki segajo pod koleno, a jih navadno tako zavihajo, da oba vogala zadaj spnejo.

V nadaljevanju obsoja K. suženjsko posnemanje tujstva, meni pa, da se nemški vpliv navzlic robantenju narodnih voditeljev - »nemško« je zanje vse, kar je tujega - čedalje bolj širi v šegah, noši in življenjskih nazorih.

Gornji opis noše velja, pravi K., z majhnimi izjemami splošno za Slovence na Kranjskem. Večje ali manjše razlike so posledica podnebnih in drugih vplivov, ki pogojujejo tudi način življenja in celo ljudski značaj. Reven, kakor je kraška vegetacija, oster, kakor je divja burja (Bora), neprijuden in skoraj prav tako neprijazen kakor kamnita tla je v glavnem prebivalec Notranjskega, ki ga predstavlja na splošno Čič (!), baje potomec starih Japodov. Noša Čičev je zelo sorodna hrvaški noši, najbolj pa je podobna noši Slovakov iz ogrskega trenčinskega komitata, ki prehodijo kot kotlarji in kot prodajalci mišjih pasti pol Evrope: tesno prilagajoče se hlače iz grobega belega ali rjavega sukna, suktnjič iz podobnega blaga, kratek rjav plašč z rokavi, ki ga pa nosijo samo ogrnjenege, nizek klobuk z izredno širokimi krajevci, ki rabi kot sončnik in kot dežnik, naposled čevlji z vezalkami, pogosto iz nestrojenega usnja (*opanke*) - to je kraševska noša.

K. se nato razpiše o revščini kraškega prebivalstva in omeni skoraj vsakoletni poziv vlade za zbiranje prispevkov za stradajoče Kraševce in Krajince (iz Suhe Krajine). Pri tem ne pozabi ošvrkniti duhovnikov, med katerimi jih je le malo na Kranjskem, ki bi

ne bili fanatični narodnjaki in ultramontanci, pa zbirajo vsako leto Petrov novčič in izvablajo stradajočemu ljudstvu na tisoče frankov, zraven pa zabavljajo nad vlado, ker jim ne zniža davkov. Znaša se nad »voditelji« naroda, ki da ničesar ne store za splošno prosveto, pač pa si prizadevajo za narodno »zavednost« (Nationalitätsschwindel), kar da prinaša ljudstvu zlasti v primorskih krajih hudo škodo.

Treznejši in mirnejši je Gorenjec, nadaljuje K., zlasti če živi nekoliko oddaljeno od Ljubljane, »agitacijskega centra narodnega gibanja«. Najhujši narodni boj poteka v najbližji ljubljanski okolici; v severozahodni smeri, proti koroški meji, pa zelo pojema. Umno poljedelstvo in industrija, zlasti železarstvo, dajejo tej pokrajini zadostne dohodke. Gorenjec je ponosen, delaven, inteligenten. Skoraj vsi pomembni kranjski moške so bili Gorenjci. Življenje v tej krasni naravi, med tem duševno in telesno zdravim ljudstvom, osvežuje in prinaša vedrino.

Vinogradniški Dolenjec živi v veseli skromnosti, včasih lahkomiselnosti, a brezskrbno uživa varni današnji dan in se ne meni za jutrišnjega. Dolenjska je zibelka najlepših ljudskih pesmi in pravljic, tla so bogata z rimskimi ostanki. Če je vinska letina dobra, je povsod veselje doma, če pa ni, trka lakota na vrata koč sicer veselih prebivalcev.

Poseben rod so Belokranjci (*Beli Kranjci*), ki žive na Dolenjskem onkraj Gorjancev vzdolž Kolpe od Metlike do Osilnice. K. govori o revščini in neprosvetljenosti Bele Krajine, o bednih kočah in tesnih cerkvah, ki pa so pri službi božji polne vernikov. Beli Kranjci so deloma rimsko-katoliške, deloma grško-katoliške vere, vendar verskih zdrah med njimi ni.

Noša Belih Kranjcev se v marsičem razlikuje od noše drugih Slovencev. Dekleta si navežejo kot zgolj deviški naglavni okras žameten trak čez čelo (*šapelj*), na njem so z rumeno svilo našite steklene koralde. Pregarjena naglavna ruta (*peča*) pada čez hrbet. Rokavi kratke ženske srajce (*ošpetelji*) so na drobno nabrani, prsi krasi za tolar velika, iz steklenih koral sestavljena prsna igla. Vrhnja obleka (*zabunec*) je podobna dolgemu moškemu suknjiču iz belega sukna, sega čez meča in včasih nima rokavov. Lase si spletajo v dve kiti, ki vise spredaj čez prsi. Premožnejše žene vpletejo v kite srebrne novce, revnejše pa kovinske obroče, tudi iz kosti ali lesa izrezljane svetniške podobe, ki jih je včasih kar precej. Ta lasni okras se imenuje *opletki*. Dekleta si spletajo samo eno kito, ki jo ovijejo z rdečimi trakovi in jim pada po hrbtu. Pokrivalo je rdeča čepica z dolgimi rdečimi, modrimi ali srebrnimi čopi. Nogavice so svetle barve. V celoti se noša ženskam kar dobro poda. - Moški navadno nosijo klobuke s širokimi krajevci ali rdečo čepico, bel suknjič in bele, tesno prilegajoče se hlače. Obutev bogatejših so do kolen segajoči škornji ali pa že omenjene opanke. Nikoli pa ni moški brez torbe (*torbaček*), bogato okrašene s pisanimi volnenimi vrvicami. Nosijo jo na traku ali na vrvici čez desno ramo pod levo pazduho. Posebno znana je vesela narava Poljancev. K. navdušeno piše o njihovem petju, o improviziranih pesmih Poljank, o zakladnici epske poezije, ki jo ženske ohranjajo iz roda v rod. Ženske delajo doma, moški pa hodijo kot potujoči kramarji po deželi.

Na zahodu živi nemški rod Kočevarjev, katerih noša je v nekaterih podrobnostih sorodna sosednji noši. Prava kočevska noša obsega pri moških platneno srajco z nizkim ovratnikom, tesne hlače za v škornje, poleti iz domačega platna, pozimi iz belega sukna, včasih iz črnega usnja. Čez srajco si moški obleče rdeč ali moder suknen telovnik s kovinskimi gumbi, čezenj pa dolg, močno nabran suknjič iz belega sukna brez gumbov, z rdečimi, koničasto izrezanimi obšivi (*Aufschläge*) in ovratnikom iz rdečega sukna. Zadaj sta na koncu života (*Taille*) našita dva zelena volnena čopa. Pozimi nosijo sukno iz modrega sukna ali ovčje kožuhe. Pokrivalo in obutev ne kažeta posebnosti. Velik del moških so krošnjarji, ki prehodijo polovico Evrope in prodajajo južno sadje ali »kratko blago« (*Kurzwaren*). Ženske delajo medtem na kmetiji. Ženska

obleka obsega platneno srajco (po kočevsko »Forth«) z dolgimi rokavi, ki jo s trakom zavežejo okoli vratu. Okoli pasu si ovijejo opasnico (»Gürtle«) iz pisane ovčje volne, iz katere pada zadaj mnogo niti skoraj do gležnjev. Srajco sklepa na prsni medeninasti igla, ki od nje visijo steklene koralde. Z belo platneno, a tudi pisano naglavno ruto (»Huder«) je srajca poleti edino oblačilo Kočevaric. Pozimi oblečejo po vrhu bel suknen suknjič (»Joppe«). Obuvalo so poleti usnjeni čevlji, pozimi visoki škornji. Pri premožnejših so oblačila iz boljših vrst blaga, nosijo pa tudi srebrne in zlate uhane in prsne igle.

V tretjem nadaljevanju (322-334) govori K. o Uskokih. Bili so mu očitno zelo pri srcu, ker so ustrezali njegovi izredni naklonjenosti »južnim Slovanom«, njihovemu junaštvu in junaški epiki. Na široko se je o njih razpisal v svoji ruski objavi, a tudi v tem spisu jim je namenil obilo prostora. Navaja kraje, koder prebivajo, zgodovino njihove naselitve, pri čemer ne pozablja razlage njihovega imena - uskok iz *skočiti*, *vsokočiti*, kar pomeni prebežnik (Überläufer). Uskoki živijo patriarhalno življenje. Kot njihovo posebnost omenja rop neveste, uskoško svatbo, uskoško smrt in pogreb, nazadnje pa še nošo.

V naslednjem, tudi dokaj obširnem poglavju (468-437), govori K. o ljudskem življenju, predvsem o šegah. Vzdržal se bo, pravi, znanstvenega komentarja, kjer bi predstavil zvezo slovanskega bajeslovja z germanskim in perzijsko-indijskim. K. izhaja s stališč Jakoba Grimma, očitno pa je, da mu Hanuševa Slovanska mitologija in spisi Davorina Trstenjaka niso bili neznani. Predstava staroslovanskega »Božiča«, ki da je bil bog domačnosti in gostoljubja, nam je danes tuja. »Staroslovansko« praznovanje zimskega kresa, ki da je trajalo osem dni, v K.-ovem opisu brez prehoda preide in opis »slovenskega« božiča. V nobeni hiši ne manjkata z medom in zdrobljenimi orehi nadevana potica in hleb, imenovan poprtnik (*popertnik*). Z njima postrežejo vsakemu gostu. Prazniku pravijo tudi danes božič, le da pomeni zdaj božje Dete. Samo mimogrede omeni, da v Istri polože lesen panj (Klotz) v ogenj in mu postrežejo z jedačo. Praznik je skoraj družinski praznik, sveti večer (K. izraza ne pozna) izpolnijo domače zabave, nakar odidejo ljudje k polnočnici. Pri njej da se dogajajo razne nerodnosti. Krivdo za to pripisuje duhovščini. Kajenje in kropljenje domačije, ki se opravlja na sveti večer, prestavlja K. na Silvestrov večer, ponovi pa se na večer pred sv. tremi kralji.

V nadaljnjem omenja K. kolednike, ki da hodijo s petjem in godbo od božiča do svečnice po deželi. To da je ostanek staroslovanskega praznika *Koledge* (Koleda-Fest). Ob tem se spet spušča v bajeslovne probleme - ne upa si sprejeti zveze z indijsko Kalendo (!) in perzijskim kultom boga Mitre, a se ne domisli zveze z rimskimi Kalendami!

Na večer noveletnega dne je praznična večerja, poprtnik pride drugič na mizo, a šele na praznik sv. treh kraljev ga razrežejo in pojedjo. Za novo leto spečejo ponekod nov poprtnik, ki da mu pravijo *novoletnica*. Na praznik sv. treh kraljev hodijo otroci med petjem z zvezdo in zastavo (?) po vasi.

Na pustni torek naredo fantje na Dolenjskem slamnatega možaka, ki mu pravijo *Pust*, ga posadijo na voz in odpeljejo v spremstvu različnih šem na bližnji grič. Zraven Pusta sedi našemljenec, ki Pustu očita vse, kar je bilo v vasi med letom narobe. Na griču je pripravljena grmada in pred njo se začne sodna razprava. Sodnik izreče smrtno obsodbo in Pusta vržejo na gorečo grmado. Po višini plamenov vedežujejo o obilni ali skromni letini, ki jo je pričakovati. Tudi na Gorenjskem, nadaljuje K., vozi mladina slamnatega Pusta po vasi in ga nato sežgo ali vržejo v vodo. Sprevodu navadno sledi ženska šema, ki vleče velik ploh in vpije, da je »zapuščena nevesta«. Pred vsako hišo, kjer imajo hčer, ki se ji je poroka razdrla, se sprevod ustavi, vse tuli in joka. Šega (*ploh ulečiti*) je splošno razširjena tudi v ljubljanskih predmestjih, tu pa

še na pepelnico. V četrtek je tu z »mesarskim plesom« pusta konec. K. priznava, da ti podeželski šemski sprevodi komaj kaj zaostajajo za burlesknimi liki fantastičnih italijanskih sprevodov. Kot njihovo značilnost navaja parodiranje vsakdanjih opravil: oranje snega z graščinskim uradnikom (Amtmann), ki delavce surovo priganja, financerje, nabor, graščinski lovski pogon, sodno razpravo, družbo ipd., vse z natančnim posnemanjem znanih oseb. V nadaljevanju sega K. čez kranjske meje in opisuje, ne da bi to posebej omenil, tudi štajersko pustovanje. Pri tem meša podatke raznih avtorjev (R. Puffa, D. Trstenjaka) in podaja samovoljen zvarek. V njem nastopajo orači s »plužarjem«, ki - po K.-ovem - obhodijo njivske meje (?). Pustno gostijo pomeša s kolinami, kjer da pospravijo gore klobas, na mizi pa da mora biti kolač. Točno opolnoči mora biti pojedine konec, ker sledi 40 dni strogega posta. Pustovanje prepleta spomin na *Kurenta* (tudi *sveti Kurent*) in na njegove norčije iz pripovedk.

K. navaja potem slovenski imeni za januar (*prošenc*) in februar (*svečan*). Mesec marec (*sušec*) je mesec posta. Kdor se ne drži postnih zapovedi, se ga prime psotka kvaternik (?). Sredi posta babo žagajo (*baba žagati*), kar da pomeni boj z zimo. V nekaterih krajih, poroča K., narede babo iz slame, jo na prostem položijo na hlode in tepejo s krepelci, nakar jo našemljeni moški prežagajo na dvoje in sežgo. Žaganje babe je slovenska posebnost, severni Slovani izganjajo Smrt, žaganja babe ne poznajo.

Ob nastopu pomladi poznajo Slovenci veselo ljudsko slavje, kjer je glavna oseba Zeleni Jurij (*zeleni Juri*). K. se je tudi o njem razpisal. Poudariti velja doslej še nikjer omenjeno *K.-ovo zaslugo*, da je slovenski Zeleni Jurij evropsko znan! K.-ov spis v *Das Ausland* je namreč, kakor je videti, bral Wilhelm Mannhardt, ki je 1875 v svojem delu *Wald- und Feldkulte* povzel K.-ovo poročilo.¹⁵ Za njim tudi J.G. Frazer 1891 omenja - brez navedbe vira - »koroškega« (?)¹⁶ Zelenega Jurija, a se očitno opira tudi na Mannhardta. Lepo in prav je, če je Zeleni Jurij - neposredno in posredno - po K.-ovi zaslugi prestopil slovenske meje, vendar ne z njegovim poročilom in ne z Mannhardtovim načinom povzemanja ne moremo biti zadovoljni. K. je očitno poznal samo črnomaljsko obliko jurjevanja, kakor je o njej poročal 1839 Joh. Kapelle.¹⁷ K.-ov Zeleni Jurij je torej samo belokranjski, točneje: samo črnomaljski - in takšen je po K.-ovi zaslugi šel v svet. Pa ne samo to. Mannhardt si je pri povzemanju dovolil precej »svobode«, kakor je tudi K. po svoje dopolnil Kapellejevo poročilo. Ne eden ne drugi se nista vestno držala svojega vira. Kaj naj rečemo ob tem? Samo to, da pri poročilih (zlasti tujih) avtorjev, kadar pišejo o drugih narodih, ne kaže sprejemati vsega kot čisto zlato. Mannhardtov Zeleni Jurij je dvakrat prikrojen - po K.-ovo in po Mannhardtovo!

Naj samo še omenim K.-ovo odkritje, da o Jurjevem ponekod spuste živino med godbo (!) in petjem iz hlevov, zbrano ljudstvo (!) pa pri tem poje:

*Zeleniga Jurja vodimo,
Zeleniga Jurjé spramamo,
Naj naše čede pasel bo
Če né, ga v' vodo súnemo.*

Odkod K.-u ta pesmica, je uganka. Za svoj nemški spis jo je prevzel iz ruskega, kjer so - morebitno pravilno slovensko verzijo - »rusificirali«. Podobno slovensko besedilo

15 Wilhelm Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, I. Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. Mythologische Untersuchungen. Berlin 1875 / 1904, 314.

16 Sir James George Frazer, *Der goldene Baum*. Abgekürzte Ausgabe. Leipzig 1928, 184.

17 Kakor op. 4.

je K. prav gotovo spoznal pri D. **Trstenjaku**,¹⁸ videti pa je, da ga je prikrojil po svoje in se pri tem še skregal s slovenščino.

K. si dovoli še majhen zgodovinski ekskurz, ko omeni izročilo, da je sv. Jurij v bitki pri Radgoni 1418 pomagal kristjanom premagati Turke. Spomin na to naj bi bil fantovski vzklík pri pretepu: »Jurka, neboj (sic!) se Turka!«

Tudi cvetna nedelja (*cvetna nedelja*) je nekak pomladanski praznik. V cerkev nosijo velikanske, tudi do dveh sežnjev dolge butare (*butare*) iz šibja, cvetja in trakov. Najpogosteje uporabljajo *ivo*, vrbo (*mačkovna*), kutine (*kutina*), dren (*dren*). Očetje dodajo v navzočnosti otrok še brezovo šibo. Blagoslovljeni les baje odvrča nevihto. Ne odobrava pa K. navade, da se med nevihto zvoni in strelja s topiči ali pištolami. Omenja govornice, da so v nevihtnih oblakih čarovnice.

Na velikonočno nedeljo (*velika noč*) se oglasijo zvonovi (*preterkovati*, *triančati*) že pred sončnim vzhodom. Vstajenjska pobožnost se obhaja zgodaj zjutraj in udeležuje se je množica vernikov. K. postavlja blagoslov jedil po vstajenjski maši - očitna pomota. Naštevava, kaj vse spada v jerbas: prekajena gnjat, klobasa, hren, pirhi in z zdrolbljenimi orehi ali rozinami nadevana potica. To vse skupaj se imenuje *žegen* (der Segen). Jerbas nosijo dekleta v cerkev in potem tekmujejo, katera bo prej doma. Pri tem se marsikatera spotakne, da zletijo dobrote po tleh. Doma so žegna deležni vsi domači. To je najobilnejši zajtrk v letu. Ponekod razreže gospodar pirh na toliko delov, kolikor je domačih - vsak dobi svoj košček. Na velikonočno nedeljo pripravijo na Kranjskem, posebno v Ljubljani, svojevrstno jed iz posušenih repnih olupkov, imenovano *aleluja* v spomin na hudo lakoto, ki je nekoč vladala v deželi. (K. je prezrl, da je aleluja prišla na mizo na velikonočno soboto!) Ljudje se obdarujejo z rdečimi *pirhi* (pisanic ne pozna). Omenja igre s *pirhi* (*turčati*, *sekati*).

K. se nato pomudi pri igrah, ki so o veliki noči (*vuzem*) značilne za Belo Krajino. V Metliki in drugih krajih se dvajset in več »praznično okitenih« deklet (ne omenja belokranjske noše!) sprime za roke in steče vriskaje na grič. Na vrhu se voditeljica, *vodica* (danes jo poznamo kot *vojarinko*) urno zasuče, dekleta ji bliskovito sledijo, se zvrstijo okoli nje in napravijo *kolo* (K. pojasni: *das Rad*). Nato se hitro razpustijo, stečejo po griču navzdol, plešejo, pojo in poskakujejo na ravnem, dokler se na dano znamenje vodice spet ne poženejo na grič. Ko je konec, sledijo razne igre na travniku, imenovanem *pungert*. Igrajo se pa dekleta zase, fantje zase. O prvem mraku se mladina vrača domov, dekleta pojoč naprej, fantje pa naredijo »turn« in tako prikorakajo v vas. K. podrobno opiše, kako se napravi »turn«. K. je tako štiri desetletja pred **Maroltom** (Slovenske narodoslovne študije: Tri obredja iz Bele Krajine. Ljubljana 1936) opisal - sicer v grobih potezah - igre belokranjske mladine na velikonočni ponedeljek.

»Do nedavnega« je v Ljubljani (K. piše 1872!) na velikonočni ponedeljek popoldne staro in mlado vrelo iz mesta v *lovšovo jamo* (sic!) za pokopališčem pri Sv. Krištofu. Na njenem robu so bile postavljene stojnice, kjer so prodajali lect, pomaranče, jabolka idr. V jami je na stotine fantov razsajalo in vpilo: »Alah, Alah! Kali, kali!« Gledalci okoli jame so metali pomaranče na mladino v jami. To je trajalo nekaj ur in marsikateri je v divjem metežu odnesel zlomljeno nogo ali roko. Šega je spomin na zmago nad Turki, ki so nekoč oblegali Ljubljano. (»Jabolčno kanonado« je K. lahko videl tudi sam, pisal pa je o njej **H. Costa** v *Laibacher Wochenblatt* že 1818!)

Za Telovo postavljajo po vaseh na stotine visokih, s trakovi, cveticami, zlato peno in zastavicami okrašenih dreves (K. pravi: *maja*). Vasi tekmujejo med seboj, katera bo imela lepše mlaje. K. navaja rek: »Lep mlaj, lepo dekle« (?).

18 Gl. zgoraj in op. 5. - Tretje in četrte K.-ove vrstice pri **Draganu Vicku** - **Davorinu Trstenjaku** ni. Odkod jih ima K. (že v ruski verziji!), lahko samo ugibamo.

V petem (zadnjem) poglavju (542-546) se pomudi K. najprej pri kresu (*kres*) in kresnih šegah. Omenja najprej, da so kresni ognji razširjeni od Urala do Atlantika. Na Slovenskem ni lepšega pogleda kakor so stotine kresov po gričih in hribih, okoli katerih pleše, poje in čeznje skače mladina. Navaja vrsto kresnih vraž in verovanj: krašenje oken s praproto, nastiljanje z njo po tleh v hiši in še nekaj neznanih. V bajeslovnem ekskurzu domneva zvezo besede *kres* z imenom indijskega boga Krišne. Obhodom kresnic (*Kersnice*) posveča nekaj poetičnih stavkov.

K. prehaja nato na delovne šege Slovencev, ki da imajo vselej tudi praznično lice. Najprej omenja žetev. Gospodarjeva častna naloga je, da brusi srpe, ki naj bodo ostri »kakor strup«. Gospodinja pokropi vsak srp z blagoslovljeno vodo. Žanjice se postavijo v vrsto. Na skrajni desni je gospodinja. Po končani žetvi zvoziijo moški snope v kozolec ali v skedenj (*koselz*, *skeden*). Domišljiji se pa predaja, ko govori o večernem plesu ženij, ki da vodijo kolo (!) okoli vaške lipe ...

Jeseni poteka vesela trgatav med petjem in plesom, pokanjem topičev, gostijami in - »improviziranimi komedijami« (?) . Bakhovo ime kličejo tisočera usta(!) ... (Tudi tu mu je domišljija ušla!) Pri vinski kupčiji da se pojavljajo številne na moč smešne (hochkomische) šege, ki si jih izmišljajo vinski mešetarji (*mešetar*).

Pozimi zavzema osrednje mesto preja. K.-u se iztrga slavospjev preji kot kraju, ki da ima večji pomen za duševno življenje ljudstva in za njegov narodnostni razvoj, kot ga morejo slutiti učeni sanjači v svojih mračnih delovnih sobah!

Ko K. nato govori o družinskih šegah, zapiše nekaj uvodnih stavkov, ki se prijetno razlikujejo od njegove siceršnje gostobesednosti, »Ni romantično sanjaštvo,« piše, »če se oklepamo starih zgledov, marveč spoštovanje nas samih, če spoštujemo svoje prednike. To je trdni temelj, ki na njem počiva zgodovinski razvoj našega naroda, ki ga moramo priznavati in ceniti, kakor sprejemamo zgodovino za temelj državnega in ljudskega življenja sploh. Zato krene duh tako rad v preteklost in si v njej išče hrane za sedanost in prihodnost.«

Po slavospjevu na južne Slované kot na poetično in viteško ljudstvo preide K. k ženitovanjskim šegam, a najprej k južnoslovanskim. Središče ženitovanja je nevesta, nagrada za tvegani rop ali boj (*otmica*). Na naših tleh so okoliščine drugačne. Mladi se tu spoznavajo v nočnem vasovanju ali fantovanju. Fantje se zbirajo zvečer po končanem delu pri koritu (vodnjaku, napajališču) sredi vasi in prepevajo. K.-a domišljija spet zanese, ko govori o otožnih slovanskih pesmih v molu (?) ... Fantje gredo nato po vasi in zapoje pred vsako hišo, kjer imajo odraslo hčer. Gorje, če se priklati v vas fant iz druge vasi. Če pa fant hoče vasovati drugod, ga spremi včasih truma tovarišev. Pri tem pride do spopada med njimi in fanti domačini, ki terja tudi kakšno smrtno žrtev. Kaj naj porečemo o K.-ovi trditvi, da so vasovanja kriva, če ima Kranjsko med vsemi avstrijskimi deželami največje število ubojev?

Pri opisu kranjskih ženitovanjskih šeg K. ne upošteva, da so različne na Gorenjskem, na Dolenjskem, v Beli Krajini, na Notranjskem. Le tu in tam omeni kakšno pokrajinsko značilnost. S tem se seveda zmanjša znanstvena vrednost opisa.

Ko si fant izbere bodočo življenjsko družico, pošlje snubit (*snubač*). Če snubitev uspe, nastopi bodoči ženin sam, da se z dekletovimi starši dogovori glede dote. Že marsikatera ženitev, piše K., se je podrla »zavoljo pol krave«. Za velika ženitovanja zakoljejo namreč kravo - polovico njene vrednosti darujejo starši nevesti, druga polovica se vračuna v vrednost dote. Stara navada, da je ženin zvedel za doto šele na dan po poroki, je docela izginila. Če se sporazumejo, izročijo ženin nevesti nekaj »poročnih daril«, določi se dan poroke, ukrene vse potrebno pri svetni in cerkveni oblasti, *drug* in *družica* pa poskrbita za vabila svatom. Svatovščino vodi starešina (*starašina*), starejši šegav mož, ki privede ženinove svate z godbo in streljanjem pred nevestino hišo. (K. tu brez zveze vplete spomin na južnoslovansko otmico.) Ko v

nevestini hiši opazijo bližajočo se ženino trumo, zapahnejo hišna vrata. Starešina zahteva nevesto, skozi vrata pa porinejo med splošnim vpitjem in smehom slamnato lutko. Šele nato se na pragu prikaže nevesta, ki jo svatje glasno pozdravijo. Svatovski sprevod krene proti cerkvi, medtem pa naložijo pred nevestino hišo balo na okrašen voz. Manjkati ne sme poslikana skrinja (*škrinja*), kolovrat s predivom in zibelka. Če je bala namenjena v drugo vas, zapro na koncu vasi prehod, ki si ga je treba kupiti z vinom. Po končanem obredu v cerkvi se vrne sprevod na nevestin dom. Vrstni red je zdaj drugačen. Na poti v cerkev sta sedela na prvem vozu ženin in nevesta, v drugem drug in družica, v tretjem starešina in teta, nakar sledijo drugi svatje. Staršev obeh novoporočencev ni v cerkev. Pred odhodom jima podelijo svoj blagoslov, ob prihodu ju sprejmejo. K. omenja podrobnosti med cerkvenim obredom. Na Vipavskem podari nevesta, potem ko sta si z ženinom izmenjala prstana, duhovniku robec. V Istri se dogaja nekaj čudnega. Komaj je obred končan, plane nevesta s svojimi prijateljicami nad ženina in ga začne vleči za lase. Starešina ga brani, ženske nimajo več moči nad njim. Pri Belih Kranjcih, piše K., starešina pred odhodom v cerkev v nevestini hiši v posebnem nagovoru pozove ženina, naj sezuje deške čevlje in stopi v družbo mož. Ženinu tudi podajo skledo orehov, ki jih ta zmeče med zbrano mladino pred hišo. Potem seže nevesti v roko, starešina pa polije sklenjeni roki z vinom in pri tem izgovarja svoj blagoslov.

Med gostijo, ki traja pri premožnejših tudi več dni, skrbi za zabavo starešina. Ob njem sedita ženin in nevesta. V nevestinem naglavnem okrasu nikoli ne manjkajo vejice rožmarina, v lase ima vpletene pisane trakove, okoli pa je pritrjen šapelj (*šapel*). Nevesta ostaja resna in komaj kaj pojé in popije, odtod »slovanski« (slavisch) pregovor: »Drži se kakor (kmečka) nevesta.« Tudi med zabavo se kdaj pa kdaj le malo nasmehe. Mladina gre po prvi jedi brž na pod plesat. Na koncu gostije prineso velikanski kolač ali *pogačo* pa veliko skledo štrukljev (*štruklji*) na mizo. Oboje nosi v kuharja napravljen moški, pred njim pa stopajo burkeži, razsajajo z burklami in drugim kuhinjskim orodjem in mu branijo k mizi. On pa vse odrine. Vsak svat si vzame kos pogače in štrukelj, na krožnik pa položi novc »za kuhinjo«. Tudi čudno našemljen godec nastopi, govori in uganja burke, vsakemu svatu pa ponudi krožnik, ki je na njem z rožmarinovimi vejicami okrašen kozarec vina. Kozarec kroži, vsak srkne požirek in položi na krožnik dar »za muzikante«. Na Dolenjskem pride na konec gostije fižol na mizo. Nevesta si ga vzame dve žlici, ženin pa tri.

Po končani gostiji se odpravijo svatje hrupno proti novi domačiji. Nevesta deli spotoma kruhke, v Istri vrže kolač med ljudi. Od ženinove hiše gre sprevod do nevestine hiše, dokler vsakega izmed svatov ne spremijo do doma. Vdovcu pripravi mladina ponoči mačjo godbo.

Ko pride nevesta na svoj dom, nastopi takoj kot hišna mati. Na kolena ji položijo lutko otroka (*kolenček*), ki jo poziblje in poljubi. Potem ji izročijo metlo in drugo hišno orodje. V nekaterih krajih ji ženin s sabljo odreže venec na glavi, drugod ga sme obdržati še nekaj dni. V spalnici ženin in nevesta drug drugemu sezujeta čevlje in nogavice, ženin pa položi svoje hlače pod nevestino blazino. Naslednje jutro napije nevesta ob potoku ali vodnjaku z vodo vsem navzočim, predvsem sorodnikom, za kar ji vsak spusti novc v posodo.

Na koncu K. vendarle pove, da je opisal bistvene poteze slovenskih (torej ne »kranjskih«) ženitovanjskih šeg, ki da so po različnih krajih različne. V njih vidi zadnje sledove poganskih šeg starih Slovanov.

Vsebinsko se K.-ov nemški spis ujema z njegovo prvo, rusko verzijo, vendar se oba razlikujeta po okviru, ki jima ga je dal. V nemškem spisu očitno nastopata dva K.-a: tisti izpred 1857, ki je še slovensko mislil in čutil, in tisti, ki je od 1867 že plaval v

nemških vodah. Čudno, da ga ni motila očitna neskladnost med obema deloma spisa. Res je sicer, da se je 1871 zavoljo bolezní umaknil iz javnega življenja in morda zato večje predelave spisa ni zmožel. Narodopisna vrednost K.-ovega pisanja je vprašljiva. Nekaterih navedb druga literatura res nima in bi jih kazalo preveriti, zato pa je večina pisana ohlapno, feljtonistično, in je vsebinsko nezanesljiva. Številni ekskurzi trgajo smiselni tek podajanja, nemško-nacionalne tirade pa nemškega bralca prej motijo kakor prepričujejo - dokaz je uvodoma omenjena sarkastična opomba augsburškega urednika. Lahko pa priznam K.-u, da je nemški kulturni svet s svoje strani opozoril na obstoj Slovencev in mu - tant bien que mal - predstavil njihovo (ljudsko) omiko. **Mannhardt** se je s K.-ovim spisom okoristil nam v prid - in to ni malo.

Zusammenfassung

Übersehene Abhandlungen über die Slovenen

Drei bisher übersehene Abhandlungen über die Slovenen werden vorgestellt.

Die erste ist eine »ethnographische« (sic!) Skizze über *Das geistige und poetische Leben der Slawen in Steiermark*, die vom jungen Davorin Trstenjak (1817-1890) in der Steiermärkischen Zeitschrift in Graz 1845 veröffentlicht wurde. Der Verfasser hebt die Vorliebe der Slawen (Wenden, Slovenen) für den Gesang hervor und ihre Verbundenheit mit der Überlieferung. Drei Zeitpunkte sind es: das Frühlings- und Osterfest, das Rusalien- und Pfingstfest und das Koleda-, Weihnachts- und Neujahrsfest, die das Volksleben bestimmen. Dabei erwähnt er die Heischegänger zu Weihnachten und Neujahr, den Umgang des Grünen Georg und das Sonnwendfest. Er beschreibt weiter die Hochzeitsbräuche, die Bräuche an verschiedenen Feiertagen, geht dann zum volkstümlichen Erzählgut über und stellt am Ende den volkstümlichen Tanz und die volkstümliche Musik vor. Seine Darstellungen sind von der romantischen Begeisterung für das Slawentum durchdrungen, wie sie für jene Zeit bezeichnend ist.

Die zweite Abhandlung stammt von einem bisher unbekanntem Autor, Karl Roman Rieck, der in der Klagenfurter Carinthia I im J. 1863 über *Volksgebräuche der Slovenen in Steiermark* in zwei Teilen berichtet. Im ersten Teil beschreibt er die Hochzeits-, im zweiten die Faschingsbräuche. Da wird erstmalig in der Literatur die Maskengestalt des Korants (»Korent«), erwähnt, die als typische Erscheinung auf dem Ptujer Felde auftritt.

Die dritte, ziemlich umfangreiche Abhandlung *Die Slovenen* ist in fünf Fortsetzungen in der Augsburger Zeitschrift *Das Ausland* 1872 erschienen. Der Verfasser ist Vinz. F. Klun »k.k. Ministerialrath a. D.«, slovenischer Geograph, Publizist und Politiker. Er hatte schon 1857 in der Moskauer Zeitschrift *Ruskaja beseda* die erste, kürzere Fassung derselben Arbeit in russischer Sprache veröffentlicht. In der deutschen Fassung greift er weiter aus. Seine Absicht ist, die Slovenen der Welt vorzustellen. Einführend führt er (etwas eigenwillig) die Sprachgrenzen und die Anzahl der Slovenen (1,356.000) an. Das slovenische Kerngebiet ist das damalige österreichische Kronland Krain, darum begrenzt er sich auf die Beschreibung Krains nach den einzelnen Landesteilen. Sehr ausführlich ist seine Beschreibung der Landestracht, besonders anziehend findet er die Uskokken, Überläufer aus der Türkenzeit. Es folgen die Darstellungen der einzelnen Jahresbräuche: Weihnachten, Heischegänger, Fasching, Grüner Georg. Die Erwähnung des Grünen Georg hat - nebenbei bemerkt - das Interesse **W. Mannhardts** erregt, der in seinem Buch *Wald- und Feldkulten Kluns* Bericht in seine Ausführungen aufnahm und somit (1875) einer breiten Öffentlichkeit vorstellte. Ausführlich beschreibt Klun weiters die Osterbräuche, Fronleichnam, Sonnwend. Er unterstreicht, daß den Feldarbeiten bei den Slovenen stets etwas

Feierliches anhaftet. Der Darstellung der Weinlese folgt ein Lobgesang der winterlichen Spinnstuben, die für das geistige Leben der Slovenen einen unermesslichen Wert darstellen. Sehr ausführlich ist die folgende Darstellung der Hochzeitsbräuche. Die russische Fassung seiner Abhandlung hatte Klun vor seinem Übertritt in das deutsche politische Lager (1870) geschrieben. Für die deutsche Fassung (1872) ist eine vordringliche deutschnationale Note bezeichnend, die sich durch die Abhandlung zieht und die von seinen slovenischen Zeitgenossen scharf angegriffen und verurteilt wurde.